UNIVERSITY OF AMSTERDAM

UvA-DARE (Digital Academic Repository)

Reconstructie en verzet

Over materiële authenticiteit

van Tussenbroek, G.

DOI
10.48003/knob.119.2020.4.698

Publication date
2020

Document Version
Final published version

Published in
Bulletin (KNOB)

License
CC BY

Link to publication

Citation for published version (APA):
van Tussenbroek, G. (2020). Reconstructie en verzet: Over materiële authenticiteit. *Bulletin (KNOB)*, *119*(4), 10-15. https://doi.org/10.48003/knob.119.2020.4.698

General rights
It is not permitted to download or to forward/distribute the text or part of it without the consent of the author(s) and/or copyright holder(s), other than for strictly personal, individual use, unless the work is under an open content license (like Creative Commons).

Disclaimer/Complaints regulations
If you believe that digital publication of certain material infringes any of your rights or (privacy) interests, please let the Library know, stating your reasons. In case of a legitimate complaint, the Library will make the material inaccessible and/or remove it from the website. Please Ask the Library: https://uba.uva.nl/en/contact, or a letter to: Library of the University of Amsterdam, Secretariat, P.O. Box 19185, 1000 GD Amsterdam, The Netherlands. You will be contacted as soon as possible.

UvA-DARE is a service provided by the library of the University of Amsterdam (https://dare.uva.nl)

Download date:14 Oct 2026

RECONSTRUCTIE EN VERZET

OVER MATERIËLE AUTHENTICITEIT

GABRI VAN TUSSENBROEK

Moeten monumentenzorgers zich wel verzetten tegen reconstructies? Bij reconstructies van gebouwonderdelen, geveltoppen of interieurs ligt dat voor de hand. Daar is immers historische bouwsubstantie van het bestaande gebouw in het geding. Maar bij de volledige herbouw van iets dat door moedwillige sloop, oorlog of andere calamiteiten verloren is gegaan, lijkt dat anders te liggen. Een dergelijke reconstructie bezit geen historische gelaagdheid en heeft een andere ambachtelijke en architectonische kwaliteit dan het gebouw dat als voorbeeld diende. Dit zijn, kortom, nieuwe scheppingen, zonder eenheid van tijd, plaats en functie.[1] In die zin behoren ze tot het domein van de moderne, eigentijdse architectuur. Niettemin leiden ideeën voor dit soort reconstructies doorgaans tot felle reacties onder monumentenzorgers en architectuurhistorici.[2]

GEEN NIEUWE HARINGPAKKERSTOREN

In Amsterdam ligt de discussie over de herbouw van de Haringspakkerstoren nog vers in het geheugen (afb. 1).[3] Dat gebouw werd in 1829 gesloopt en diende latere generaties als afschrikwekkend voorbeeld van hoe er niet met oude gebouwen moest worden omgegaan. Toch werd in 2006 heftig over de wederopbouw van deze toren gediscussieerd: de in 1956 opgerichte Amsterdamse Maatschappij tot Stadsherstel wilde ter viering van haar vijftigjarig bestaan de toren reconstrueren als geschenk aan de stad.[4] In de leegte van de afwezigheid ervan zou 'de omgeving zijn oorsprong verloren' hebben.[5]

Architect en toenmalig directeur van Architectuurcentrum Amsterdam Maarten Kloos noemde herbouw van de Haringpakkerstoren eenvoudigweg onzin. Zijn argument: het project leverde ruimtelijk gezien niets nieuws op en de toren zou nooit het patina en de vanzelfsprekende consistentie hebben van een oud gebouw; 'van authenticiteit kan nooit sprake zijn'.[6] De voorstanders van het plan ging het echter niet om de materiële oorspronkelijkheid, maar om de historische *verschijningsvorm*. Los van de vraag of je wel een onderscheid tussen die twee kunt maken, zag ook kunsthistoricus Wim Vroom het in 2006 niet zitten: hij verdedigde reconstructies als die een bittere noodzaak zijn, bijvoorbeeld direct na oorlogsschade. Maar Amsterdam had de Haringpakkerstoren helemaal niet nodig en reconstructie zou volgens Vroom alleen maar dienen om toeristen te trekken.[7]

Ironisch genoeg stak de monumentaliteit van de Amsterdamse binnenstad uiteindelijk zelf een stokje voor de herbouw: als struikelblok voor het op de Werelderfgoedlijst plaatsen van de stad. Historiserende nieuwbouw leverde in de ogen van Unesco strafpunten op. Daarom was er van de politieke wil om de herbouw te steunen in 2009 vrijwel niets meer over.

Toch zijn er allerlei argumenten aan te voeren voor reconstructie van verdwenen gebouwen: naast esthetische of economische motieven kan een architectonisch gereconstrueerde herinnering zorgen voor het herstel van religieuze of politieke continuïteit, van een nationale herinnering, regionale herinnering of herinnering aan individuen.[8]

Voor de bouw- en architectuurhistoricus, die voor zijn werk afhankelijk is van het materiële bronnenmateriaal, dient altijd voorop te staan dat voor de recon-

► 1. Amsterdam, opmeting van de scheefgezakte Haringpakkerstoren, Abraham van der Hart, september 1813 (Stadsarchief Amsterdam)

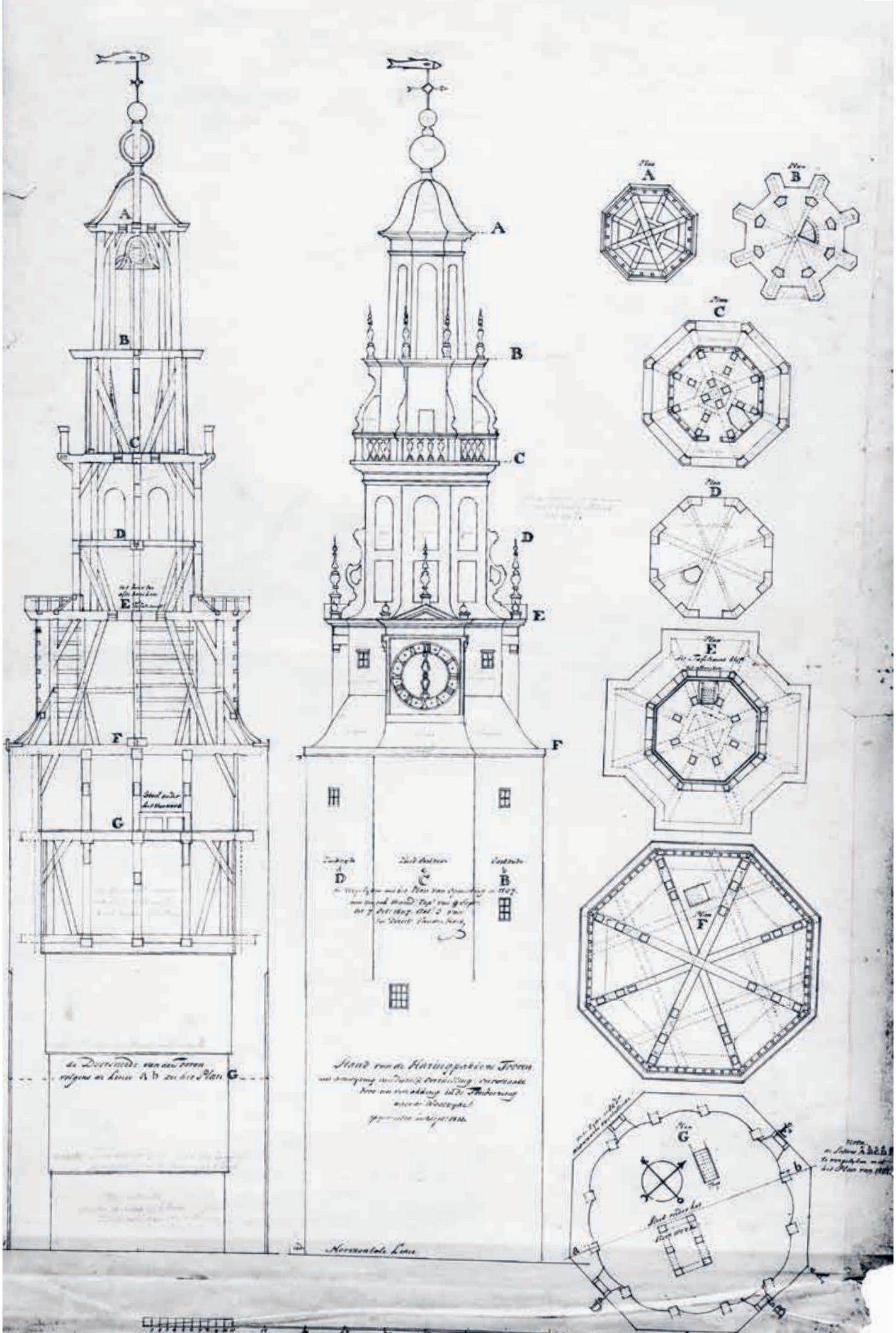
A
B
C
D
E
F
G
Plan A
Plan B
Plan C
Plan D
Plan E
Plan F
Plan G
Horizontale Linie

structie geen waardevolle bouwsubstantie hoeft te verdwijnen. Is dat wel zo, dan dient hij of zij op de barricaden te klimmen. Dit is een kwestie van volgordelijkheid. Maar in verreweg de meeste gevallen is het te reconstrueren object allang van de aardbodem verdwenen. En daarmee behoort de reconstructie tot het domein van de nieuwbouw. Daarom zijn argumenten die voortkomen uit een beroep op de theoretische grondbeginselen van de monumentenzorg – die het behoud van ouderdoms- en getuigeniswaarden en historische bouwsubstantie voorstaan – veelal niet op hun plaats.[9] De waarden waarover het dan gaat zijn, op het moment dat over integrale reconstructie wordt nagedacht, in fysieke zin namelijk niet meer aanwezig.

AFDINGEN OP AUTHENTICITEIT

Nadat de eerste oudheidkundigen in Europa zich begonnen te verdiepen in de betekenis van restanten uit het verleden, ontstond een theoretisch raamwerk over begrippen als authenticiteit en over de omgang met gebouwen tijdens restauraties.[10] Een belangrijk motief voor die theorievorming was het behoud van de materiële echtheid. Zoals opgegraven fossielen voor paleontologen de belangrijkste bron vormen voor de kennis van uitgestorven organismen, zo vormen gebouwen uit de Oudheid, de Middeleeuwen of later de primaire bronnen voor bouw- en architectuurhistorici om te onderzoeken hoe men in die periodes bouwde. Wie vindt dat daarnaast tevens rekening moet worden gehouden met andere vormen van authenticiteit (zoals contextuele, conceptuele, visuele, historische, ahistorische en functionele authenticiteit) kan zeker op nieuwe ideeën komen over interpretatie en omgang met historische bronnen.[11] Maar dit gaat uiteindelijk over waardering en interpretatie in het heden. Wie het onderscheid tussen deze aspecten niet maakt, doet zoals de kruidenier die meent dat een overtuigende verpakking volstaat om een beeld van koek in de schappen neer te zetten, maar daarbij voorbijgaat aan het feit dat de koper zijn eigenlijke spritsen elders zal moeten halen.

Dat in de monumentenzorg de materiële aspecten niet altijd vooropstaan, is voor een belangrijk deel toe te schrijven aan een sluipend ingetreden scheiding tussen wetenschappelijk onderzoekers enerzijds – afhankelijk van primair bronnenmateriaal – en erfgoedzorgers en beleidsmakers anderzijds, voor wie de praktische omgang met dat bronnenmateriaal in het ruimtelijke domein vooropstaat. In de afgelopen decennia hebben we een beweging gezien in de richting van de 'dissolution of the real monument', de ontbinding of opheffing van het echte monument.[12] De waardering van materiële overblijfselen uit het verleden is sinds de Nara Conference on Authenticity in 1994 gedestabiliseerd. De Nara-verklaring is ontstaan vanuit de wil 'to bring greater respect for cultural and heritage diversity to conservation practice'. Het authenticiteitsbegrip dient volgens Nara te worden beoordeeld vanuit de culturele context waarop het betrekking heeft. Binnen die context kan een monument niet alleen authentiek zijn op basis van geloofwaardige historische bronnen en materiaal, maar ook op basis van bronnen die getuigen van authentieke aspecten als functie, ontwerp, traditie en geestelijke of maatschappelijke waarde.[13]

Volgens deze gedachtegang is alles mogelijk, zolang het verhaal van de 'outstanding values' vanuit de eigen cultuur maar geloofwaardig en waarheidsgetrouw kan worden *verteld*. Hiermee wijken het begrip en de definitie van erfgoed – of, voor de oudere generaties: monumenten – wezenlijk af van het traditionele begrip. Het Nara-document verwijst weliswaar naar het authenticiteitsbegrip in het Charter van Venetië uit 1964 – dat uitgaat van de materiële authenticiteit van een gebouw bij wijze van historisch document – maar gaat voorbij aan de wetenschappelijke methodes om historische structuren te onderzoeken; methodes die bij onderzoek naar materiële restanten van de Berlijnse Muur of de Grote Muur van China niet wezenlijk van elkaar verschillen.

(IL)LEGITIMATIES VAN RECONSTRUCTIES

Met een sausje van theoretische bespiegelingen van wat we allemaal onder authenticiteit kunnen verstaan, is een legitimatie van een reconstructie al snel gevonden.[14] Volgens Unesco mag een eventuele reconstructie alleen gebaseerd zijn op complete en gedetailleerde informatie en nooit op vermoedens.[15] Maar de 'suggestie dat een ontwerp of gedetailleerde documentatie altijd en opnieuw herbouw mogelijk maakt, zoals een partituur de opvoering van een muziekstuk', is vals.[16] Van het Oval Office in het Witte Huis bestaan in Amerika minstens acht kopieën (afb. 2). Maar er is slechts één echt Oval Office in het Witte Huis. Een reconstructie is altijd een interpretatie achteraf; een vormgegeven ideaal van het verleden, met de middelen en mogelijkheden van het heden en ook de bijbedoelingen. Voor historisch erfgoed waarvan de materiële authenticiteit buiten kijf staat, wordt het gevaarlijk wanneer dit partituuridee de materiële authenticiteit gaat verdringen.[17]

In het recente verleden zijn in Nederland restauraties uitgevoerd waarbij de grens tussen restauratie en reconstructie nog maar moeilijk is te onderscheiden.[18] Volledige reconstructies zijn er ook. Bij de reconstructie van het Rietveldpaviljoen in de beeldentuin van het Kröller-Müller Museum in Otterlo, of bij de herbouw van Ouds Kiefhoek in Rotterdam prevaleerde het architectonische concept boven het historische materiaal. Wat deze voorbeelden gemeen hebben, is dat het oorspronkelijke ontwerp en de esthetiek van het gebouw zwaarder wogen dan het behoud van historische

2. Reconstructie van het Oval Office in het Gerald R. Ford Presidential Museum, Grand Rapids, Michigan (foto auteur)

materialiteit. Dat is een keuze die wordt ingegeven door de staat waarin het gebouw verkeert en de haalbaarheid om het oorspronkelijke materiaal te redden. Dit wil ook niet zeggen dat een reconstructie geen esthetische waarde zou kunnen hebben, of geen zinvolle herschepping van de typologie, de gebruiksfunctie et cetera zou kunnen zijn. Maar het is *staged authenticity*, die geen materiële authenticiteit in historische zin kan terugtoveren.[19]

Gelukkig zijn de afwegingen die de betrokken architecten en monumentenzorgers in bovengenoemde voorbeelden hebben gemaakt vakinhoudelijk van aard geweest, en vrij van politieke bijbedoelingen. Maar we hoeven slechts over de grens te kijken om te zien dat dit ook anders kan. Voor de reconstructie van de Frauenkirche in Dresden moest de ruïne van die kerk, die sinds 1945 als *Mahnmal* was gekoesterd, verdwijnen.[20] Door de reconstructie van het stadspaleis in Potsdam werd de naoorlogse geschiedenis van een deel van Potsdam uitgewist. Het meest navrant is de reconstructie van het Berlijnse Stadtschloss, waarvan de resten in 1950 werden opgeblazen, om er het parlementsgebouw van de toen nog jonge DDR neer te zetten (afb. 3). Na de val van de Muur in 1989 gingen stemmen op om het Stadtschloss te reconstrueren. De beslissing daartoe werd in 2002 genomen, in 2010 begon de bouw. Voor deze reconstructie moest het Palast der Republik wijken. Qua bouwtechniek, architectuur en gebruikswaarde was dit Palast niet alleen voor de Duitse geschiedenis van belang. Als symbool van de Koude Oorlog had het een nog veel grotere betekenis. Dat dit parlementsgebouw van de DDR samen met de eveneens grotendeels gesloopte Berlijnse Muur het belangrijkste bouwwerk van communistisch Duitsland vormde, werd in de discussie ondergeschikt gemaakt aan de reconstructie van het verdwenen stadspaleis. De moedwil om het Palast der Republik te slopen deed niet onder voor die van een halve eeuw eerder, toen het Stadtschloss met dynamiet werd opgeruimd. Ook na 1989 overheerste de wil om de sporen van het verleden uit te wissen.[21]

3. Het Berlijnse Stadtschloss in aanbouw, juli 2016 (foto auteur)

Het prevaleren van conceptuele benaderingswijzen – zie de hierboven genoemde categorieën van authenticiteit – heeft op den duur een negatieve invloed op de manier waarop met het materiële erfgoed wordt omgegaan.[22] Het devalueren van het wetenschappelijke, materiële bronnenmateriaal plaatst dat materiële erfgoed in een narratieve context. Hiermee bedoel ik meer dan louter interpretatie: het wordt kwetsbaar voor ideologische beeldvorming. Het beleid dreigt meer en meer te worden gericht op context, op verhalen en immateriële aspecten. Dat kan onschuldige vormen aannemen en bestaan uit oprechte pogingen om verschijnselen uit het verleden anders te duiden en betekenis te geven. Maar in de uiterste vorm – als sloop van het bestaande deel gaat uitmaken van het reconstructieproces – kan het ook leiden tot radicale en gewelddadige beslissingen, omdat het stenen artefact uit het verleden tot symbool wordt verklaard dat moet worden vernietigd.

NOTEN

1 S. Stroux, '"Kein ästhetisches Heil, außer im Alterswert?" Over het actuele Duitse reconstructiedebat', *Bulletin KNOB* 114 (2015), 84-101, 94-95.

2 A. von Buttlar e.a., *Denkmalpflege statt Attrappenkult. Gegen die Rekonstruktion von Baudenkmälern – eine Anthologie*, Berlijn/ Bazel 2011. Zie echter ook: U. Hassler en W. Nerdinger (red.), *Das Prinzip Rekonstruktion*, Zürich 2010, waarin geluiden opgaan dat reconstructie juist een van de opgaven van monumentenzorg is. Vgl. S. Stroux e.a. (red.), *Recomomo. Hoe echt is namaak, hoe dierbaar het origineel?*, Delft 2011. Iets ouder, maar over de verhouding van monumentenzorgers tot reconstructie na volledige vernietiging door calamiteit gaat ook W. Denslagen, *Nostalgie en modernisme in de monumentenzorg*, Utrecht 1999.

3 M. Kloos, 'Terugbouwen. Wat een vreselijk woord!', *Maandblad Amstelodamum*

93 (2006) 1, 22-26; W. Vroom, 'De Haringpakkerstoren: liever niet', *Maandblad Amstelodamum* 93 (2006) 1, 27-29.

4 W. Denslagen, 'Discordia turrium', *Maandblad Amstelodamum* 93 (2006) 1, 3-10, 7. Zie ook G. Frankfurther, 'Stadsherstel investeert in de toekomst van Amsterdam', *Maandblad Amstelodamum* 93 (2006) 1, 19-21.

5 P. van Well, 'De Haringpakkerstoren herrijst. Geschiedenis en herbouwplan', *Maandblad Amstelodamum* 93 (2006) 1, 11-18, 15.

6 Kloos 2006 (noot 3), 25.

7 Vroom 2006 (noot 3), 27.

8 W. Nerdinger, 'Warum wurde und wird rekonstruiert. Rekonstruktion als politische, ideologische oder ästhetische Handlung', in: Hassler en Nerdinger 2010 (noot 2), 14-29. Vgl. W. Schoonenberg, 'Without Reconstruction, No Inner City', in: L. Deben, W. Salet en M.T. van Thoor (red.), *Cultural Heritage and the Future of the Historic Inner City of Amsterdam*, Amsterdam 2004, 133-148. Ook veel recenter vinden nog reconstructies plaats, waarbij de vraag op zijn plaats is of behoud niet mogelijk was geweest. V. van Rossem, 'Cum laude', *Binnenstad* 41 (2007), 223-224, 52-53.

9 Vgl. Stroux 2015 (noot 1), 92.

10 W.F. Denslagen, *Omstreden herstel. Kritiek op het restaureren van monumenten. Een thema uit de architectuurgeschiedenis van Engeland, Frankrijk, Duitsland en Nederland (1779-1953)*, Den Haag 1987; A. Hubel, 'Der "Generalkonservator" Alois Riegl. Verdichtung des Denkmalbegriffs durch die Erfahrungen in der Praxis', in: A. Hubel, *Kunstgeschichte und Denkmalpflege. Ausgewählte Aufsätze. Festgabe zum 60. Geburtstag*, Petersberg 2005, 217-230.

11 Vgl. W. Denslagen, 'Authenticiteit en spiritualiteit', *Bulletin KNOB* 109 (2010) 4, 135-140, 138; H. Ronnes, 'Authenticiteit en authenticiteitsbeleving. De presentatie en receptie van museum Paleis Het Loo', *Bulletin KNOB* 109 (2010) 5, 190-199.

12 M. Glendinning, *The Conservation Movement. A History of Architectural Preservation*, Abingdon 2013, 423 noemt dit 'dissolution of the real monument', en 429, 'dissolving authenticity'. Zie ook M. Kuipers, 'Authenticiteit versus *Attrappenkult*?', in: Stroux e.a. 2011 (noot 2), 8-11, 10-11.

13 Het *Nara Document on Authenticity* (1994) zegt in artikel 13: 'Depending on the nature of the cultural heritage, its cultural context, and its evolution through time, authenticity judgements may be linked to the worth of a great variety of sources of information. Aspects of the sources may include form and design, materials and substance, use and function, traditions and techniques, location and setting, and spirit and feeling, and other internal and external factors. The use of these sources permits elaboration of the specific artistic, historic, social, and scientific dimensions of the cultural heritage being examined.' Vgl. G. van Tussenbroek, *De mythe van de onveranderlijkheid. Veranderende opvattingen over Amsterdamse monumenten*, Amsterdam 2015, 20.

14 Over monumentwaarden zie: D. Boesler, 'Werte und Wertewandel in der Denkmalpflege', *Die Denkmalpflege* 69 (2011) 1, 5-10.

15 UNESCO, *Operational Guidelines for the Implementation of the World Heritage Convention*, 27 (versie 10 juli 2019); Denslagen 2010 (noot 11), 138.

16 D.J. de Vries, *Verbrokkeld verleden*, Leiden 2001, 3-4.

17 Vgl. A. de Swaan, 'The Fetish of Authenticity', in: Deben, Salet en Van Thoor 2004 (noot 8), 35-42, 39: 'Without this fetish of authenticity the theoretical foundations of the preservation movement are not very strong and they have been further underminded by the emergence of much improved techniques of reconstruction that allow only experts to see the difference.'

18 B. Mulder, 'Het reconstrueren van gebouwd erfgoed', in: Stroux e.a. 2011 (noot 2), 46-51, 48; W. de Jonge, 'Oorspronkelijkheid versus reconstructie – waar ligt de grens? Een verkenning in de restauratiepraktijk van monumenten', in: Stroux e.a. 2011 (noot 2), 12-19.

19 D. MacCannell, 'Staged Authenticity: Arrangements of Social Space in Tourist Settings', *American Journal of Sociology* 79 (1973) 3, 589-603.

20 *Die Dresdner Frauenkirche. Geschichte ihres Wiederaufbaus*, uitgegeven als *Dresdner Hefte* 20 (2002), nr. 71.

21 Zie ook Stroux 2015 (noot 1).

22 Denslagen 2010 (noot 11).

PROF. DR. GABRI VAN TUSSENBROEK is bouwhistoricus bij Monumenten en Archeologie van de gemeente Amsterdam en hoogleraar Stedelijke identiteit en monumenten aan de Universiteit van Amsterdam. (g.van.tussenbroek@amsterdam.nl)

RECONSTRUCTION AND RESISTANCE
ON MATERIAL AUTHENTICITY

GABRI VAN TUSSENBROEK

Reconstructions of vanished buildings are new creations, lacking unity of time, place and function. Because of this, arguments based on the theoretical principles of heritage preservation – which advocate the preservation of age- and evidence-related values and of historical building substance – are rarely pertinent. Nevertheless, reconstructions are not without danger, given that they relativize the value of historical materiality, leading to the 'dissolution of the real monument' (Glendinning 2013).

The evaluation of material remnants of the past was destabilized by the Nara Conference on Authenticity in 1994. According to the Nara Document on Authenticity, the notion of authenticity should be evaluated from the perspective of the cultural context to which it belongs. Within that context a heritage object can be judged authentic based on credible historical sources and material, but also based on sources that attest to authentic aspects like function, design, tradition and spiritual or social value.

This conceptualization of authenticity serves to sideline material authenticity. The dominance of conceptual approaches has a negative impact on the way material heritage is dealt with. The devaluing of scientific, material sources places material heritage in a narrative context, thereby rendering it vulnerable to ideological framing.